št. 23, 24, 25/1993

Vladimir Mušič

Edvard Ravnikar 1907-1993

S smrtjo akademika in univerzitetnega profesorja Edvarda Ravnikarja je Slovenija izgubila osrednjo osebnost arhitekta in urbanista, ki je bil tudi tvorec prve modeme urbanistične šole. O njem kot o arhitektu, ki predstavlja neposredno nadaljevanje velikega izročila Plečnikovega dela in neposredno zvezo z Le Corbusierom kot metaforo evropske arhitekturne Moderne, so govorili številni nekrologi. Tako mesto pa so mu v zgodovini slovenske arhitekture zagotovile tudi enciklopedije. O Ravnikarju kot urbanistu so zapisani le fragmenti in še manj je zapisanega o njem kot o tvorcu modeme urbanistične šole. Pri tem pa gre pravzaprav za poseben in ozaveščeno opredeljen projekt, ki je bil zasidran v spoznanju o sodobnih potrebah naroda in države, v široki razgledanosti in v analitičnem duhu, ki se je znal uveljaviti ob vsem umetniškem talentu in ob razumevanju umetnosti.

Tudi naš inštitut je v letu 1959 začel nastajati po posvetih z njim in izza njegove avtoritete, ki je vplivala na izbiro prvih delavcev. Ohranjeno je pismo pokojnega Marka Šlajmerja, ki poroča piscu teh vrstic o posvetili z Ravnikarjem, tako glede organizacijske strukture kakor tudi glede kadrov. Prvi direktor inštituta, arhitekt Lojze Rojec, je bil za urbanizem opredeljen s pripadnostjo Vurnikovi predvojni šoli, Ravnikarjeve nasvete pa je spoštoval, poznavajoč od blizu glavne postaje njegove urbanistične opredelitve.

Edvard Ravnikar se je uveljavil kot urbanist z natečajem za Ljubljano tik pred drugo svetovno vojno in se kot urbanist vključil v intenzivno strokovno delo po osvoboditvi. Iz tega časa moramo omeniti dvoje za sodobno zgodovino slovenskega urbanizma nadvse pomembnih del: pričetek dela na 'regulacijskem' načrtu Ljubljane in študije prostorskega razvoja vasi. (Iz prvega objavljamo odlomke iz gradiva, ohranjenega v Mestnem arhivu, iz drugega pa enega od znanih načrtov, ki kažejo hkrati odnos do varstva dediščine, razumevanje potenciala zazidalne dinamike - ta je šla v realnosti žal po poti stihije - in prvine socialne preobrazbe, ki je bila del širšega evropskega razsvetljenskega projekta.) V pičlih petih letih po osvoboditvi so nastali še naslednji najpomembnejši projekti: Nova Gorica, Strnišče, mikroregionalna zasnova Kranja, prostorski načrt obalnega pasu slovenske Istre in znameniti dubrovniški referat, ki je začrtal in osmislil zamisel policentrično urejene Slovenije (1950). Na meji med urbanizmom in arhitekturo, ki jo zdaj opredeljujemo kot 'urbanistično oblikovanje', pa so nastali natečajni projekti za dele Novega Beograda. V tem istem kratkem obdobju je navajal učence k zazidavam s prefabriciranimi hišami (Šlajmer) in k razmišljanjem o 'prestolniški širini Ljubljane (Kocmut). V začetek 50. let in tudi v prvo, že omenjeno obdobje sodijo tudi načrti za spominske komplekse, ki so po svoji naravi - urbanistični (Draga pri Begunjah, Rab ...).

V sredino 50. let sodi "odkritje" soseske kot socialnoprostorskega fenomena urbanega okolja. Pristop k temu problemu je bil povsem znanstven (Mušič, Pibernik in nato Jernejec, Dobravčeva in Lapova). Hkrati se je loteval središča mesta kot posebnega urbanega pojava in pokrajine kot nasprotnega pola mestu. Pri prvem je treba omeniti natečajni projekt "Hrami", pri drugem pa razprave, ki sta jih napisala Janez Lajovic in Majda Dobravec (npr. Naši Razgledi 24. 5. 1958 in 31. 10. 1959).

Edvard Ravnikar Urbanistično načrtovanje

S smrtjo univerzitetnega profesorja Edvarda Ravnikarja je Slovenija izgubila osrednjo osebnost arhitekta in urbanista ter tvorca prve urbanistične šole. V prispevku so predstavljena nekatera njegova dela, ki so mejniki v slovenskem modernem urbanizmu, med ostalim tudi odkupljeni natečajni projekt za regulacijo Ljubljane, projekt preobrazbe vasi, projekti za Novo Gorico, Kranj in Kidričevo ter študije, ki so jih opravili študentje pod njegovim mentorstvom

Vladimir Mušič
Edvard Ravnikar

Edvard Ravnikar Urban planning

With the death of professor Edvard Ravnikar, Slovenia has lost the central figure of architecture, urban planning and the founder of the first school of urban design. Some of his projects, which are turning points for modem Slovene urban planning and design are presented, among other, the competition project for the regulation for Ljubljana, the project for the transformation of villages, projects for Nova Gorica, Kranj and Kidričevo, as well as projects carried out by students under his mentorship.

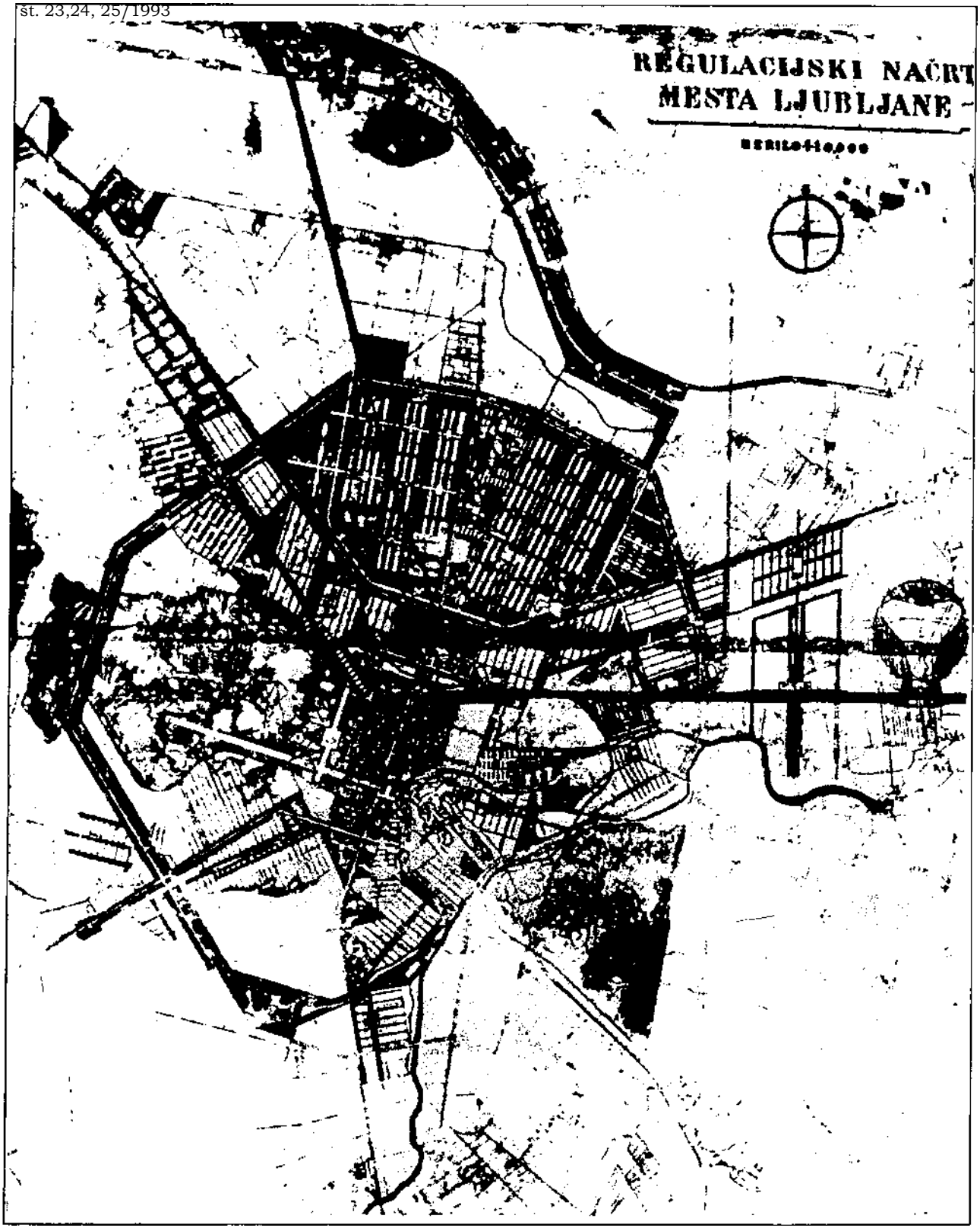

Slika 1: *Ravnikarjev odkupljeni natečajni projekt za 'regulacijo' Ljubljane iz leta 1939 kaže močan vpliv Le Corbusierovega racionalizma in težnjo k 'redu', o kakšnem govori tudi zapisnik ankete iz leta 1946, ki ga objavljamo v izvlečku. Breda Mihelič nudi v svoji knjigi Urbanistični razvoj Ljubljane zanimivo primerjavo štirih različic pristopa k nalogi, ki je bila za takratne razmere nova in posebna (sl. 22 do 25). Naloga bodočih raziskovalcev Ravnikarjevega dela in poti našega urbanizma je, da ocenijo prvine kontinuitete in diskontinuitete v razvoju stroke teh zadnjih in burnih 50 let.*

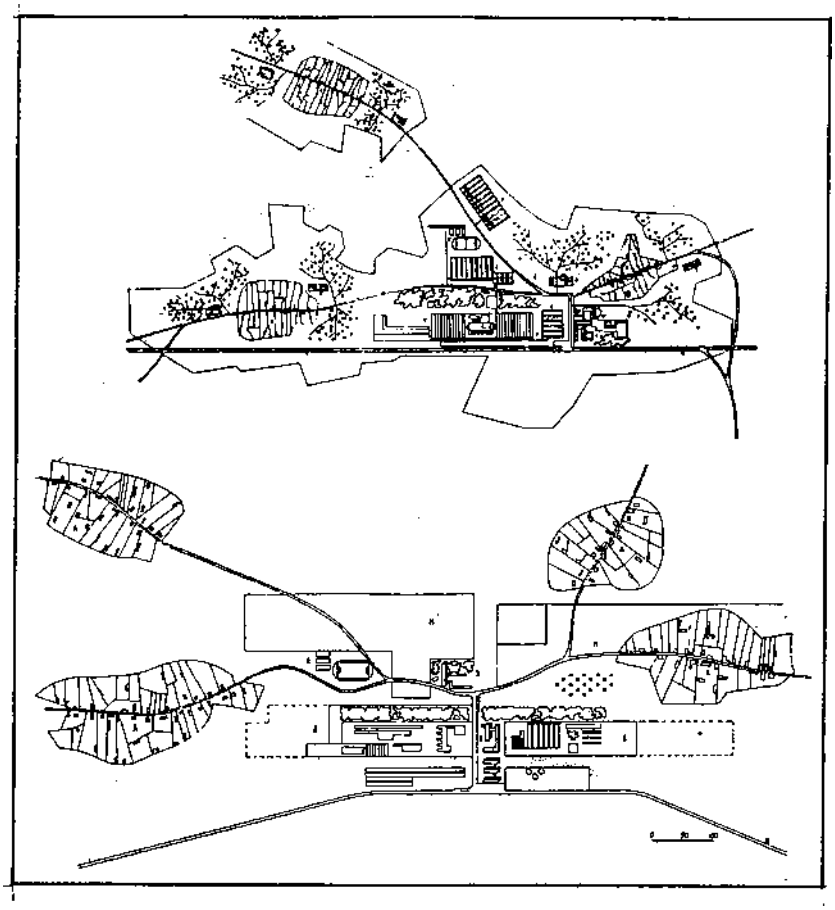

Glej sl. 146. **KAKO SE IZRAŽA V URBANISTIČNEM NAČRTU NAČELO O DVIGU IN PREOBRAZBI PODEŽELJA**

Vasi ne bomo nasilno opuščali in podirali ter doseljevali prebivalstva v industrijske predele, pač pa bomo porazdelili na domačem delu slonečo lahko industrijo v vaške predele. Zvezali bomo po več vasi v nove enote, dali jim tovarne, delavnice in skladišča, spopolnjevali prometno mrežo in s časom dodajali nove stanovanjske predele, šole itd. Zaostale vasi se bodo preoblikovale v nova naselja, naselja blaginje in boljšega življenja.

Glej sl. 147. Ista misel je določneje izražena tudi v tem načrtu. Dve vasi rasteta druga proti drugi, da bo nastalo večje naselje, vezano na novo tranzitno cesto **(A).** Med obema vasema je odrejeno mesto za industrijo in skladišča (B in C),, za novo politično-upravno, kulturno in gospodarsko-zadružno središče (D), za šolo (E) in igrišča (F). Ob industriji je zasnovano stanovanjsko delavsko naselje v vrstnem sistemu (G).

Slika *2a Na drugem polu urejanja prostora se je Ravnikar urbanist srečal z nalogo, ki se je zdela leta 1945 aktualna in uresničljiva, tj. z načrtovano (zadružno) preobrazbo vasi. Na prvi skici, ki je povzeta iz že citirane knjige B. Mihelič Je razvidno načelo usmerjanja rasti, združevanja in industrializacije vasi Na naslednjih štirih skicah (glej str. 6) pa so variacije na to temo in faksimile podpisa iz knjige Marjana Mušiča Obnova slovenske vasi (Družba sv. Mohorja, Celje 1947).*

Regionalno planiranje je ostajalo na pregledni mezo- in mikroregionalni ravni: Zgornjesavska dolina (Ivanšek) in Ljubljana (Pibernik). Z naštevanjem nismo želeli biti izčrpni in z omenjanjem učencev in sodelavcev nismo hoteli drugega kot spodbuditi spominske zapise o dobi, v kateri se je oblikoval urbanizem, ki ga danes živimo.

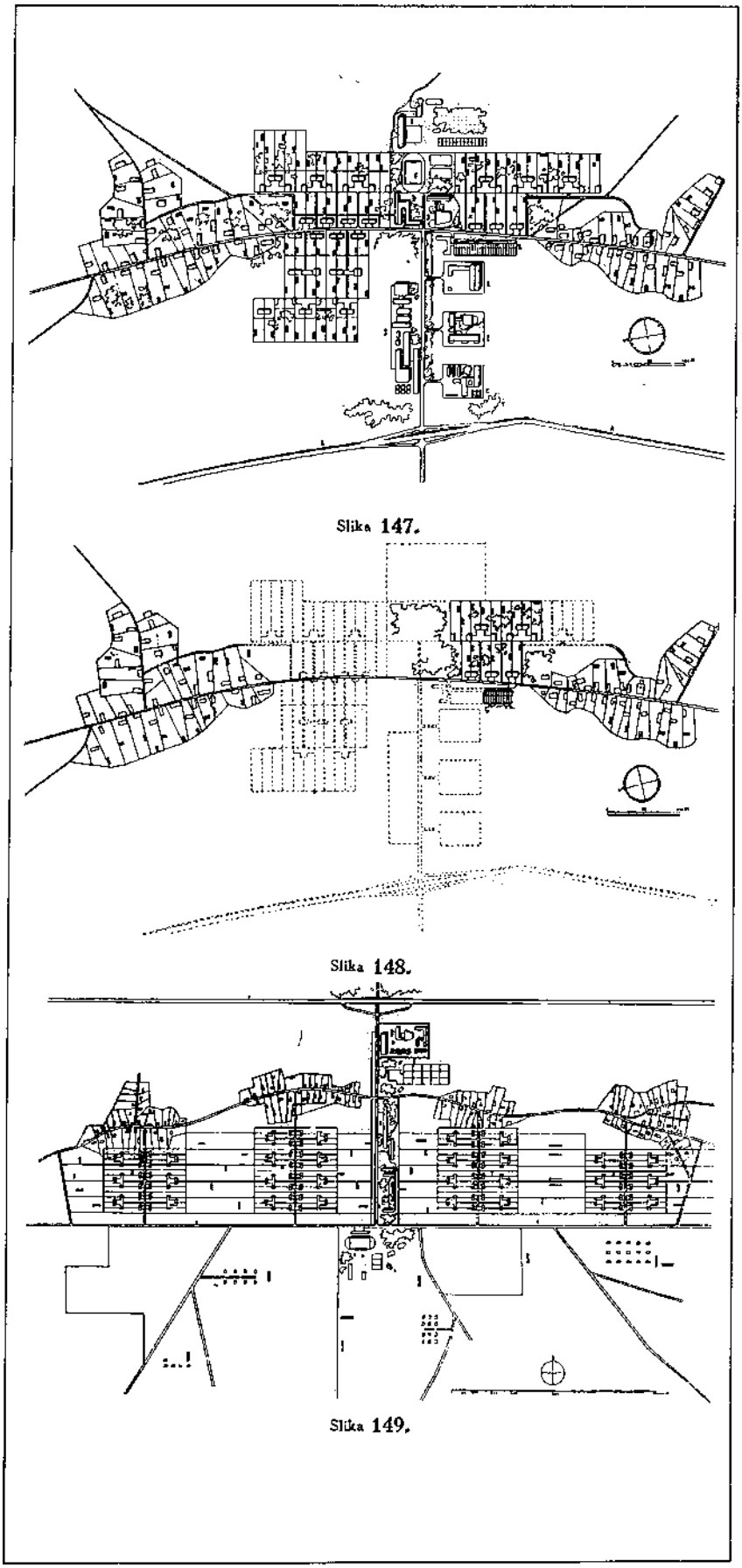

Slika 2b: Avtor knjige je atribuiral tudi te študije Ravnikarju, čeprav je verjetno, da sam ni avtor risb (po nekaterih virih je pri študiji sodeloval kot risar tudi pok. arh. Anton Bitenc). Kar kaže posebej poudariti, je prostorska členitev, ki ohranja identiteto prvotnih vaških jeder in-ne glede na shematičnost prikaza - nakazuje vključevanje v krajino. Temeljno idejo tega predloga bi lahko povezali z Le Corbusierovimi 'tremi oblikami človekovega bivanja' (Les trois etablissements humains, Boulogne-Seine 1944).

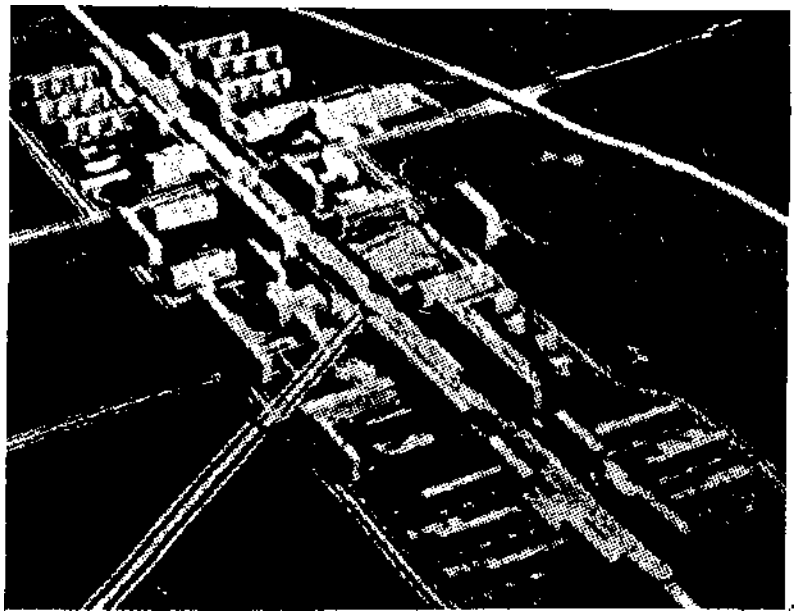

Trajno pričevalnost podrobnosti v območju Trga republike ali pred občinsko zgradbo v Kranju bi morali zagotoviti s posebnim konzervatorskim programom, v Novi Gorici bi morali paziti na - nikdar do kraja izvedeno - zasnovo mestne magistrale. Tu gre namreč za 'pramotiv' ustanovitve in gradnje mest.

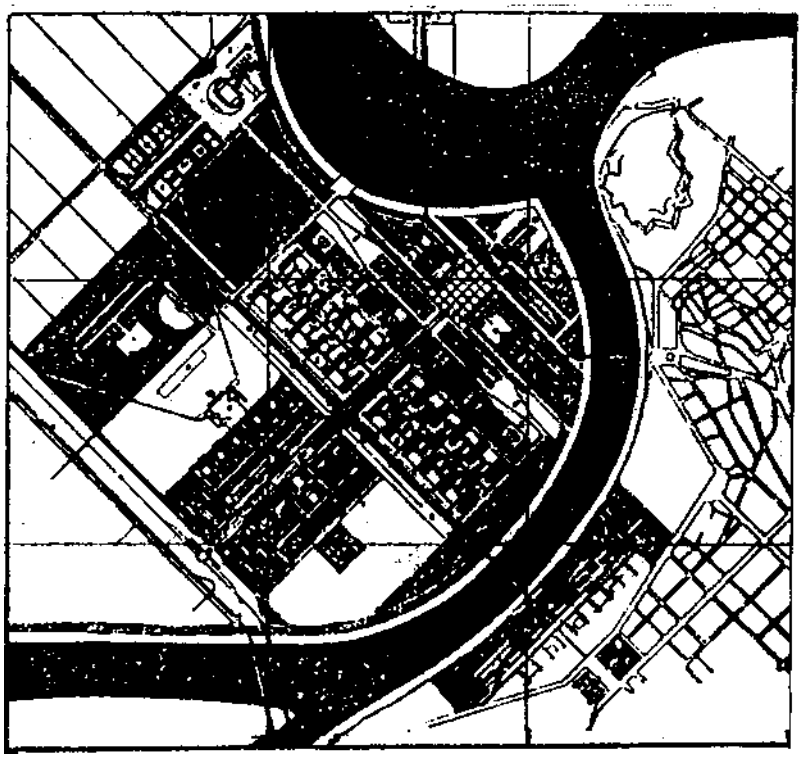

Slika 3: *Maketa urbanistične zasnove Nove Gorice (1949) in natečajni projekt za Novi Beograd (1947) kažeta odločno geometrizirano zasnovo in dosledno funkcionalistično paradigmo. Podrobnejša dokumentacija obeh projektov ponazarja še eno, z omenjeno paradigmo težko združljivo komponento, tj. monumentalnost ali smisel za monumentalno, ki ga je Ravnikar prinesel iz Plečnikove šole.*

Ilustraciji sta povzeti iz članka Marjana Mušiča Edvard Ravnikar - ob letošnji podelitvi Prešernove nagrade, Arhitekt 2/1961, str. 17-19.

Mimo velikopoteznih meril, razumevanja konzistentne celovitosti in evokacije poglavitnih izhodiščnih motivov v urbanističnih zasnovali pa moramo v Ravnikarjevih urbanističnih in urbanih delih opaziti tudi lirične podrobnosti in težnjo k finesi v izbranih gradivih ali v tehnološki obdelavi. Na tem področju je bil pokojni mojster prav 'doktrinaren' in bolj kot drugje - Plečnikov učenec. Uresničenega žal ni veliko in hkrati gre za prvino dediščine, ki je izredno krhka.

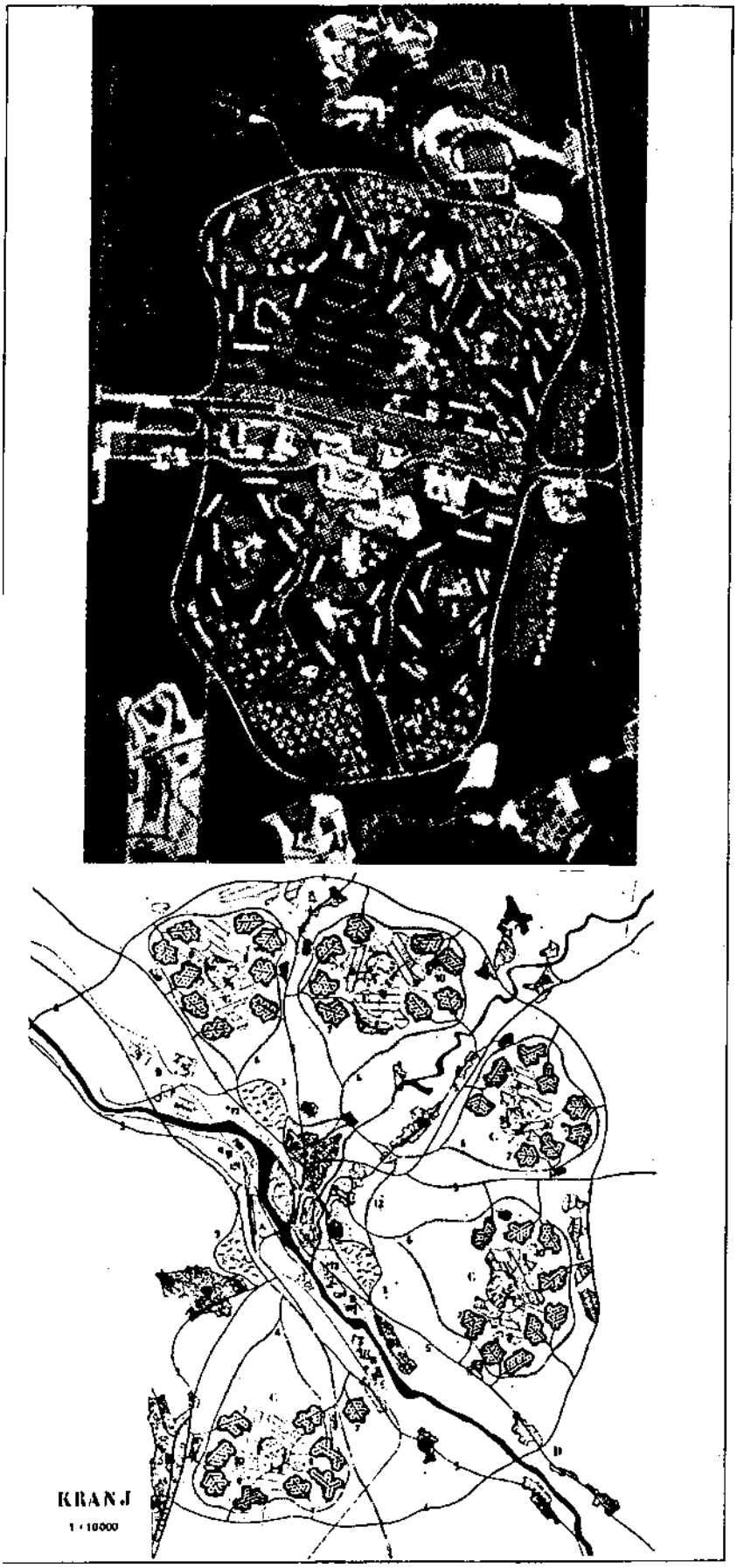

Slika 4: *Povsem kontrastni miselni vzorec in oblikovalski pristop v Ravnikarjevem urbanističnem opusu nakazujeta projekt za Kidričevo (Strnišče) iz leta 1950 in skica 'urbanizacije?' Kranja, ki jo je leta 1951 risal njegov študent Miloš Lapajne. Gre za spogledovanje s takrat kurantnim organističnim urbanizmom in z mimetičnim krajinskooblikovalskim načelom Pri seminarski študiji za Kranj je posebno pomembno iskanje sožitja med urbanim in ruralnim načinom življenja, poudarjeno pa je kolo kot prevozno sredstvo. Več znakov kaže, da je bila študija zasnovana v povezavi z znamenitim dubrovniškim referatom ki je utemeljeval policentrično poselitev Slovenije.*

Ilustraciji sta povzeti iz zgoraj citiranih del M. Mušiča in B. Mihelič.

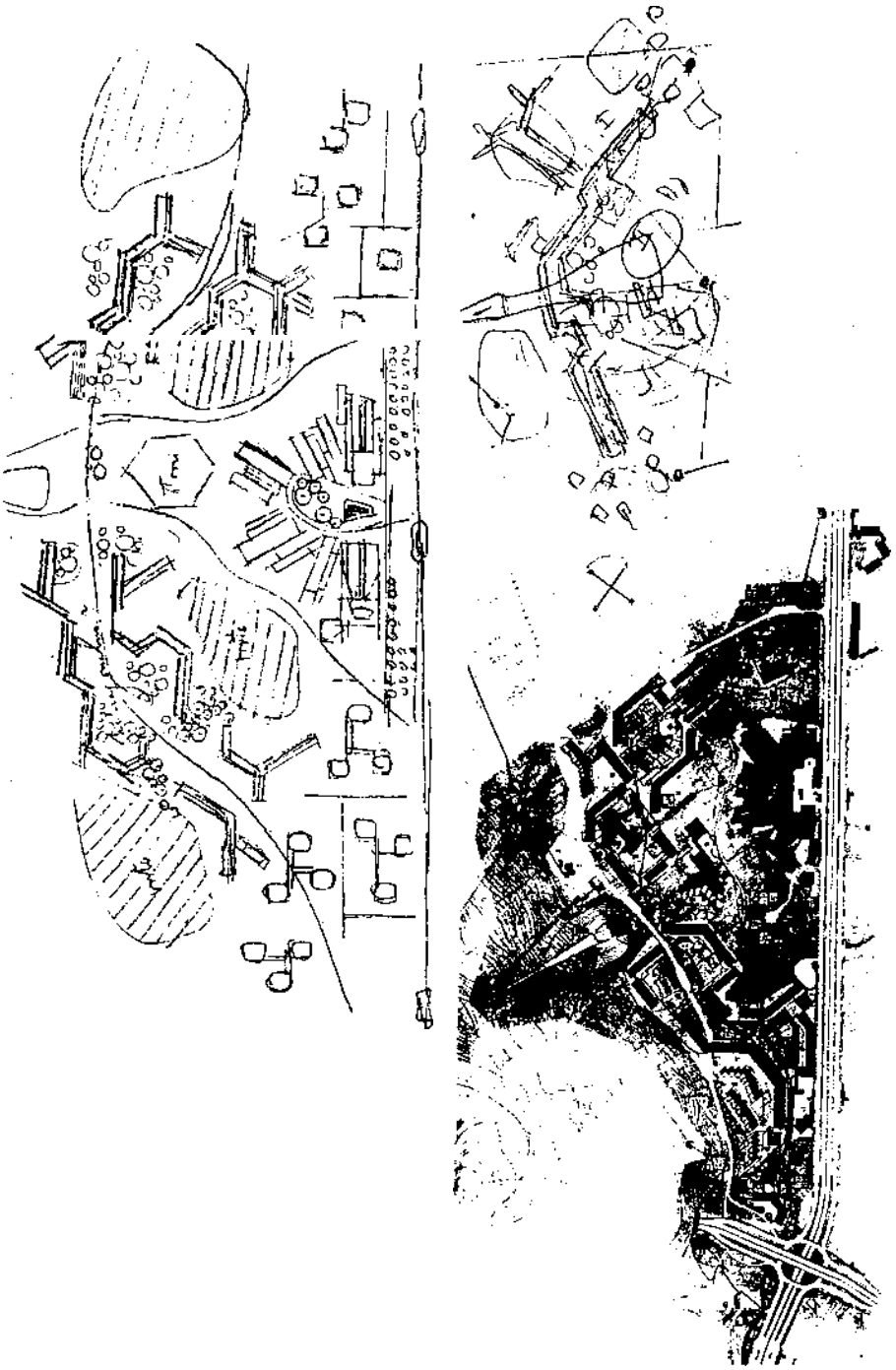

Slika 5: *Reprodukcija izvirnih Ravnikarjevih skic za študijsko sosesko v Šiški, s katero sta njegova študenta Tone Pibernik in avtor tega prispevka nastopila na emulacijskem natečaju Mednarodne unije arhitektov (UIA) v Haagu leta 1955. Podlaga za študijo je bilo znano teoretsko delo Clarenca Perrya Housing for the Machine Age, in sicer predvsem v programskem pogledu. Oblikovalska zasnova se je naslonila na sočasna švedska iskanja t. i. 'zelene ulice' in v tem lahko vidimo eno prvih eksplicitnih kritik funkcionalistične paradigme. Posebej velja opozoriti na zasnovo centra soseske, ki evocira radialno zasnovo slovenskih gručastih vasi in artikuliranje gostote naselitve glede na lego v bližini postajališč mestnega potniškega prometa. Načrt je vključeval območja vrtičkov za stanovalce, intimnejše oz. 'poljavne' prostore ob stolpnicah in druge inovacije.*
Po avtorjevi knjigi, Urbanizem - bajke in resničnost, CZ, Ljubljana 1980.

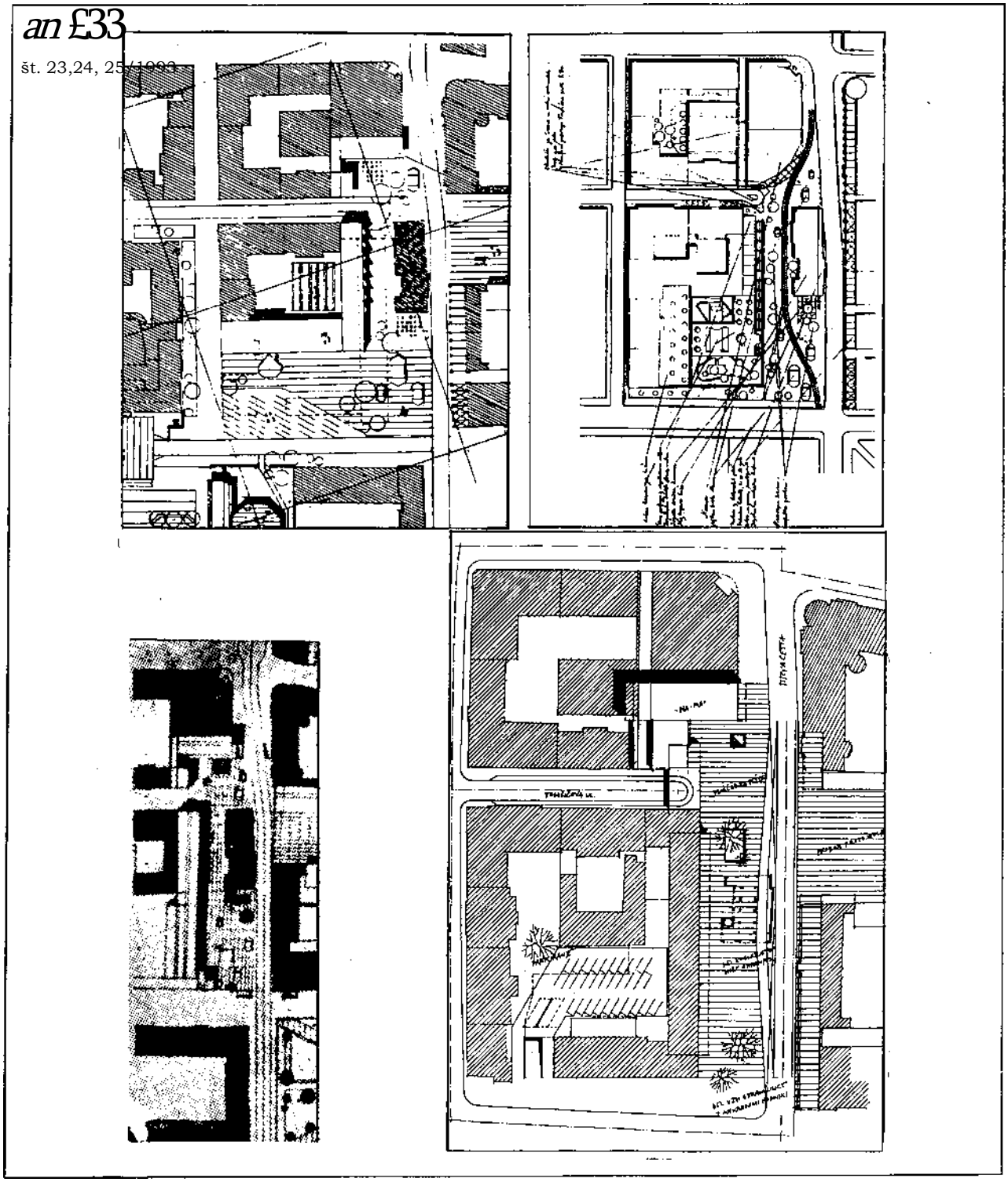

Slika 6: *Primerjava štirih študij za vključitev nekdanje Kozlerjeve hiše v novo ureditev mestnega središča ob glavni ulici (1958-1960). Hišo so leta 1960 podrli in s tem je Ljubljana izgubila plemenito baročno arhitekturo in urbanistični motiv, ki bi osmišljal prostorsko členitev magistrale in bogatil konvencionalno zazidavo, ki je nastajala v tem območju po potresu. Leva primera je obdelal in risal pisec tega prispevka v Ravnikarjevem seminarju, zgornjega pa po profesorjevi skici, ki se je naslanjala na argument ustvarjanja primernega prostorskega okvirja skupščinski palači. Zgornja desna skica je sestavni del elaborata iz natečaja za veleblagovnico Nama, spodnja desna pa je zadnji avtorjev poskus, da bi ohranili vsaj južni del zgradbe s simetrično fasadno zasnovo. Poseganje prof. Ravnikarja in njegove šole v aktualne urbanistične probleme Slovenije in zlasti Ljubljane je bilo izredno živahno ter dostikrat polemično ostro. Danes bi ga lahko vrednotili tudi kot zgodnji primer oblikovanja 'civilne družbe'.*

Pri spominskem kompleksu na mestu nekdanjega koncentracijskega (ali "internacijskega") taborišča, ki ga je za osamitev in uničevanje Slovencev priredil italijanski okupator na Rabu, gre za zasnovo 'mesta mrtvih' z urbani-stičnooblikovalskimi pravili, vrednimi antičnega izročila ...

V nadaljevanju obeležitve spomina na velikega učitelja objavljamo prispevek, prebran na komemoraciji v Kulturnem domu Ivana Cankarja 1. septembra letos. Temu sledi prva objava dela zapisnika 'ankete' o urbanističnem načrtu Ljubljane iz leta
1947.

Prof. mag. Vladimir Mušič, dipl. inž. arh.

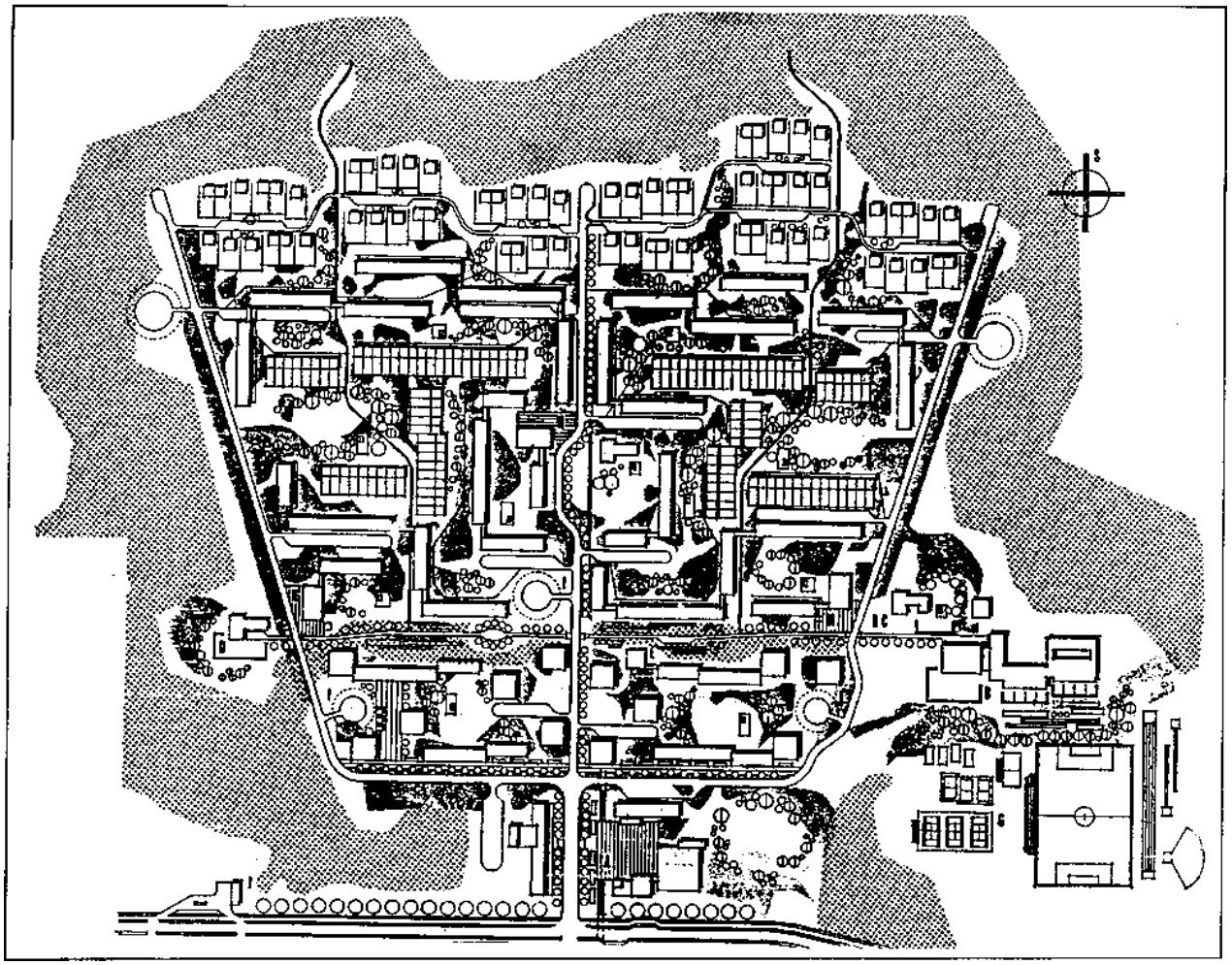

Slika 7: *Urbanistična shema idealne soseske, pripravljena za zagrebško prireditev Družina in gospodinjstvo leta 1958. Gre za del širšega projekta, ki naj bi uveljavil sodobne standarde ureditve bivalnega okolja in je imel svojega predhodnika v veliki ljubljanski razstavi Stanovanje za naše razmere leta 1956. Strokovno gradivo za zagrebško razstavo in posvetovanje so pod vodstvom svojega profesorja pripravljali Mitja Jernejec, Majda Dobravec in Janja Lap. Shema je bila precej dosledno uresničena v ljubljanski soseski Brinje in se je z gradacijo gabaritov, vhodnim motivom centra in diferenciacijo prometne mreže pojavljala tudi v številnih natečajnih projektih prihodnjega desetletja.*

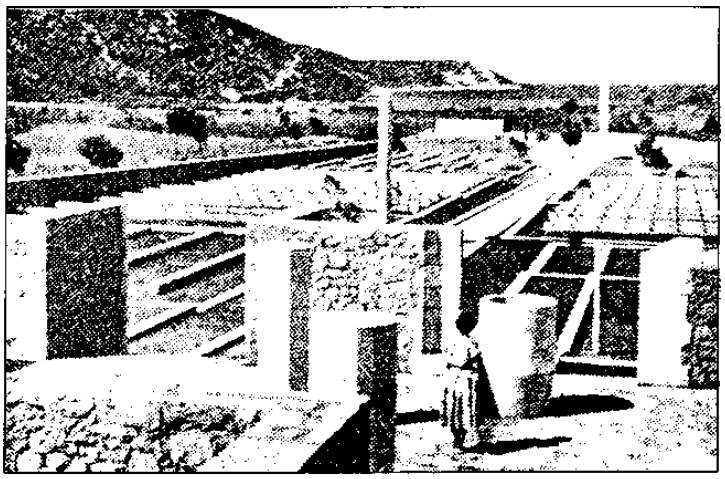

Slika 8: *'Mesto mrtvih' v Ravnikarjevi zasnovi dveh memorialnih grobišč oz. spomeniških območij - Draga pri Begunjah na Gorenjskem in otok Rab. V prvem primeril gre za organsko naslanjanje* na *izoblikovanost krajine, v dragem pa za monumentalni geometrični koncept, poln rafiniranih vizualnih učinkov in simbolike.*

i

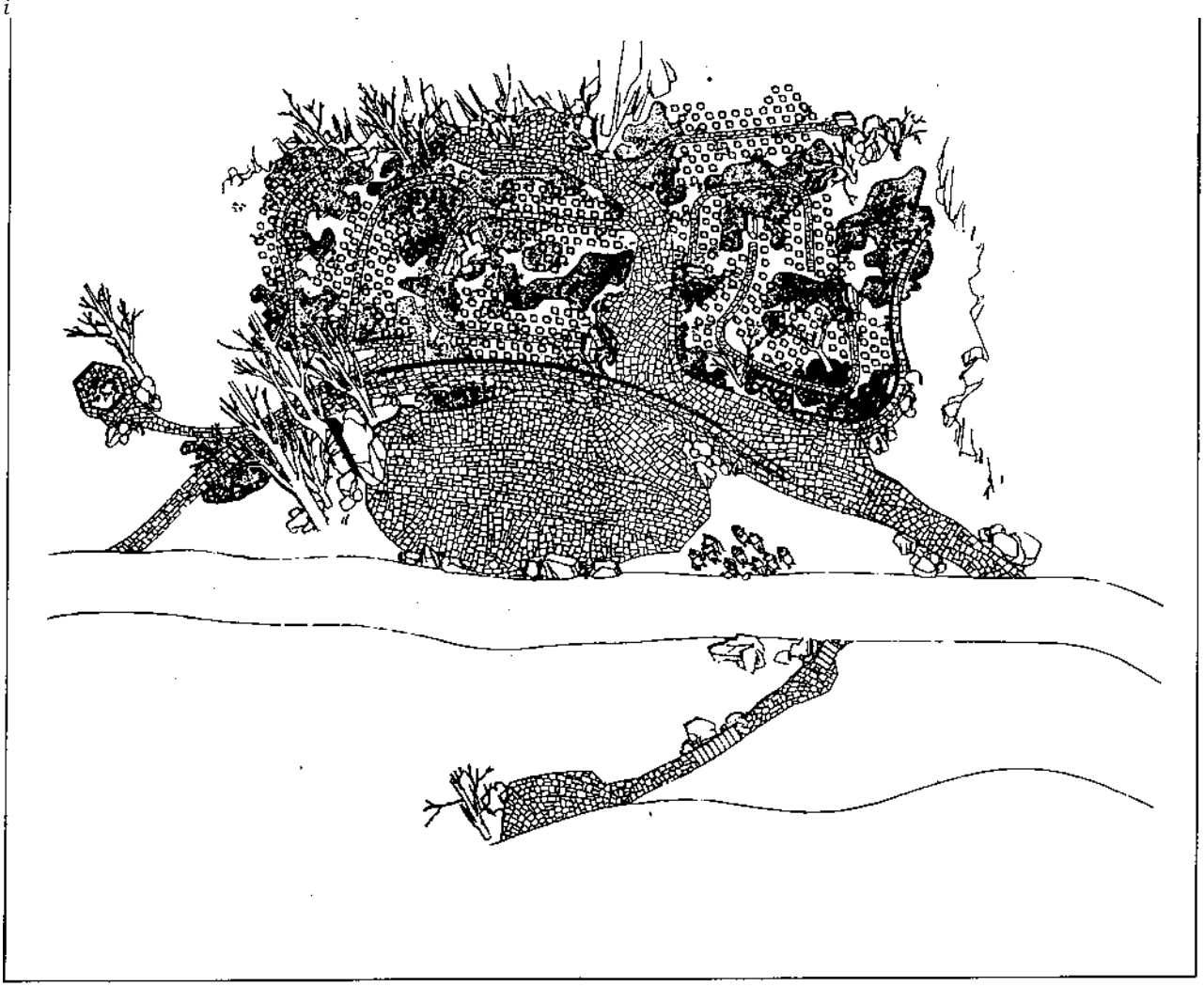

URBANI IZZIV

št. 23,24, 25/1993

IN MEMORIAM

Edvard Ravnikar

Cankarjev dom, 1. 9. 1993

Govoriti ali pisati v spomin pokojnika take veličine in. publicitete in se ne ujeti v past govorjenja ali pisanja o sebi ni lahko. O tem smo se bili zlahka prepričali prejšnji teden v nekrologih, tako v tistih, ki so govorili o credu svoje generacije, kakor tudi v tistih, ki so hoteli opisati širok razpon izjemnih značilnosti ali obseg pomena osebnosti in dela pokojnega človeka, arhitekta, umetnika, znanstvenika in učitelja. Tudi meni ne bo uspelo vzpostaviti razdalje, ki bi jo rad zaradi globokega spoštovanja in zaradi poskusa razumevanja vsega tistega, kar je bilo med nama v 6 letih mojega šolanja in v 40 letih zelo naključno razporejenih srečanj...

Za osebnosti Ravnikarjevih razsežnosti je običajno, da hkrati privlačijo in odbijajo, o njem poslušamo hkrati zanosne panegirike in izraze najgloblje človeške privrženosti z ene strani in uničujoče nestrpne ocene in obsodile z druge. Za prve bi rekel, da so se odločili sprejeti vso kompleksnost njegove osebnosti in da so se odločili priznati enkratnost ali izjemnost strokovnega dela. Za druge bi rekel, da se (najbrž podzavestno) ne morejo sprijazniti z zgoraj omenjenimi dejstvi:

- *kompleksnostjo osebnosti,*
- *enkratnostjo in izjemnostjo dela.*

V prejšnjem tednu, ki je bil teden prvega močnejšega dežja po predolgi moreči suši, sem po kar številnih ljubljanskih zgradbah., v mislih gledal flor, ki naj bi označeval žalovanje ob smrti njihovega snovalca. Na Modemi galeriji, njegovi prvi zgradbi in prvi zgradbi za umetnost, je v resnici visela žalna zastava. Na novem traktu Narodne galerije, njegovi zadnji stavbi, ki je spet hiša za umetnost, žalne zastave z očmi nisem videl, videl pa sem jo v duhu, ker sem jo hotel videti.

V metafori vidim Ravnikarjevo življenje in delo kot veliko reko. Njegovo delo ima izvir pri Okeanosu klasičnega arhitekturnega besednjaka, izliv pa v oceanu dediščine klasične arhitekture. V tej reki so brzice in tolmuni - kaj vse

preži na raziskovalca njegovega dela v najglobljih tolmunih in kdo bi mu sledil na najhitrejših brzicah? V reko se stekajo kalni in bistri pritoki. Tudi naša največja reka ima dvoje izvirov. Rečeno je bilo, da sta v Modemi galeriji razpoznavna oba izvira, Plečnik in Le Corbusier, vendar ni bilo rečeno, da se je sinteza začela že ob risanju nebotičnika za Alžir, Le Corbusierove arhitekture, ki skorajda nima vzporednice v opusu velikega Švicarja. O drugem (Janusovem) obrazu Narodne galerije še ni bilo veliko rečenega, vzbuja pa nelagodnost in občudovanje. Ob njenem postmodernizmu lahko razmišljamo o razsulu Le Corbusierove funkcionalistične katarze in o kraju, na katerem tista 'velika reka' naplavlja, kar naplavlja. Potem o njenem postmodernizmu razmišljamo skozi prizmo poznavalsko začrtanih klasicističnih oblik, profilov, o katerih je pel Grabrijan v svojih neponovljivih predavanjih o Plečnikovih 'ksimsih'.

Razponi, razponi in presečišča: od Modeme galerije do Narodne galerije in od Plečnika (ali ne morda Wagnerja) do Le Corbusiera (ali ne morda inženirskih vzornikov iz industrijske revolucije); od znanosti do umetnosti in od teorije do prakse. od prostorskega planiranja v razsežnostih nacionalnega ozemlja oz. države, preko mikroregije in mesta ter metamorfoz vasi do različno velikih skupin stavb, stavb samih, njihovih oken in vrat, stolov v njih in kozarcev in knjig. 'V vseh gradivih, ki jih je mogoče likovno artikulirati,' so bile njegove besede, ko je razlagal urbi et orbi kako in zakaj moderno slikarstvo. In s tem še en razpon in še eno presečišče in še ena razdalja med bregovi in neprehodnimi obrežji in ki ob svojem izlivu zasipa cela mesta, ki so bila nekoč zibelka civilizacije, tudi urbane...

Še vedno v prispodobi vidim njegove lastne poskuse v regulaciji tiste reke, in sicer v nekaterih besedilih. Razprava o arhitekturni zasnovi Moderne galerije v predvojni Kroniki slovenskih mest, znameniti dubrovniški referat, ki je ponudil 'sonaravno' zasnovo urbanizacije Slovenije (1950!), odmevni članici v dnevnem časopisju v 50. letih, v katerih uveljavlja moderno slikarstvo in s tem moderno umetnost ali sproščenost organizacije projektiranja. V 60. in 70. letih je bilo zgrajenih veliko stavb po njegovih načrtih. Kakšna je bila oblika in moč 'reke' v tem času, še ne bi mogel reči. Zato bom naštel še nekaj 'regulacijskih' besedil, ki bi jih morali (še z veliko drugimi) čimprej združiti v knjižni zbornik. Omenil bi rad Ljubljano 2000 iz novembrske številke "ab" leta 1979 in Urbanistična misel v Sloveniji od leta 1900 v Kroniki 29/1981.

Njegove razlage Plečnika so dragocen 'primarni vir', vendar to Plečnikovim umetnostnim zgodovinarjem še ni jasno. Nekaj bežnih zapisov o osebnostih v ateljeju na ulici Sevres je dragocenih in svetovljanskih. V mislih imam nekrolog Juraju Neidhardtu. v katerem sijajno. čeprav s kančkom značilne porednosti, okarakterizira Weissmanna in Serta, svoja "sošolca" iz Le Corbusierove delavnice in moja vzornika in učitelja tik pred srečanjem, ko sva se s prof. Ravnikarjem razšla za nekaj let... Sploh bi se danes rad spomnil Ravnikarjevih svetovljanskih potez, ne nazadnje zaradi njegove velike navezanosti na Ljubljano. Kajti tu je zveza, vedno si je želel, da bi bilo naše mesto bolj svetovljansko. Rad bi opozoril na Holfordov, Wardov in Rothov obisk v drugi polovici 50. let in na kongres UIA v Haagu leta 1955., na natečaj za tisti finski otok in za Tronchetto...

Na koncu bi se rad spomnil zelo vidne tematike v njegovem delu, ki je - prav v tem času - ne smemo prezreti, tj. spomeniška arhitektura obeležij in grobišč iz NOB oz. druge svetovne vojne. Na tem področju je Ravnikarjev prispevek izviren, tipološki in morda celo 'arhetipski'. Menim, da je svojega velikega učitelja Plečnika najbolj prepričljivo nadgradil pri spomenikih, v urbanizmu in v prispevkih urbanistični in arhitekturni teoriji. Veliko njegove arhitekture vidim kot medij neke poprejšnje racionalizacije in konceptualizacije, ki premošča vrzeli v sistematiki teoretskih osnov našega urejanja in oblikovanja prostora.

Prof. mag. Vladimir Mušič, dipl. inž. arh.